

הרב חיים סבתו

תנאי קודם למעשה לדעת הרמב"ם

הגמרא בגיטין (ע"ה) מביאה תוספתא: "הרי זה גיטיך והנייר שלי – אינה מגורשת. על מנת שתחזירי לי את הנייר – מגורשת".

ושאלה: "מאי שנה רישא ומאי שנה סיפא".

חמישה אמוראים תירצו קושיא זו. רב חסדא, אביי, רבא, רב אדא בר אהבה ורב אשי, וכל אחד התקיף את התירוץ של קודמו.

רב חסדא תלה את דברי התוספתא בדעת רשב"ג האומר במשנת אצטלית (גיטין, ז, ב): אפשר שתחזיר לו את דמיה", והקים את התוספתא באופן שמקיימת את התנאי בלא להחזיר את הנייר.

אביי מתקיף את תירוצו, שהרי שם אבדה האיצטלית ואילו כאן הנייר קיים. אביי, רבא ורב אדא מתרצים תירוצים שונים המיוסדים על עיקרון אחד והוא: ערעור תוקפו של התנאי בטענה שנעשה שלא לפי משפטי התנאים, ולפיכך, התנאי בטל והגט קיים.

וכל אחד מהם מנה חסרון אחר בתנאי. חסרון שמערער את תוקפו. אביי אמר: "הא מני, ר"מ היא, דאמר בעינן תנאי כפול, והכא הא לא כפליה לתנאיה, מתקיף ליה רבא, טעמא דלא כפליה לתנאיה, הא כפליה לתנאיה – לא הוי גיטא. מכדי כל תנאי מהיכא גמרינן להו, מתנאי בני גד ובני ראובן, מה התם תנאי קודם למעשה אף כל תנאי קודם למעשה, לאפוקי הכא, דמעשה קודם לתנאי. אלא אמר רבא, משום דמעשה קודם לתנאי. מתקיף לה רב אדא בר אהבה, טעמא דמעשה קודם לתנאי, הא תנאי קודם למעשה לא הוי גיטא, מכדי כל תנאי מהיכא גמרינן להו מתנאי בני גד ובני ראובן, מה התם תנאי בדבר אחד ומעשה בדבר אחר אף כל, לאפוקי הכא דתנאי ומעשה בדבר אחד". ולבסוף מתרץ רב אשי: "הא מני רבי היא דאמר ר"ה אמר רב(י), כל האומר ע"מ כאומר מעכשיו דמי".

ובהמשך הסוגיא: "אתקין שמואל בגיטא דשכיב מרע, אם לא מתי לא יהא גט, ואם מתי יהא גט, .. ולמה לא יהא גט אם לא מתי, בעינן תנאי קודם למעשה" וכו'...

והנה, הרמב"ם בהלכות אישות פרק ו' הלכה ב' מנה ארבעה דברים הפוסלים בתנאי, ולא מנה ביניהם תנאי ומעשה בדבר אחד. ונראה שסבר, שכיון שחידושו של רב אדא נאמר כדי לתרץ את התוספתא, לכן, אחר שתירץ רב אשי בשופי את התוספתא לפי רבי, שכל האומר ע"מ כאומר מעכשיו (וכפי שנפסק להלכה), הרי שאין צורך בכל התירוצים הקודמים, ונדחה הכלל של רב אדא.

ומה שפסק הרמב"ם את הדין של אביי בתנאי כפול, אעפ"י שא"צ בתירוץ לתוספתא, הוא מפני המשנה בקדושין (ג', ד'): "רבי מאיר אומר: כל תנאי שאינו כתנאי בני גד ובני ראובן אינו תנאי וכו'". ומה שפסק את דינו של רבא שצריך שיהא

תנאי קודם למעשה, אין זה בגלל רבא, אלא בגלל המשנה במסכת בבא־מציעא סוף פרק ז': "וכל תנאי שיש מעשה בתחילתו – תנאו בטל". ושם בגמרא (צד) "דתניא, אבא חלפתא איש כפר חנניא אמר משום ר'מ תנאי קודם למעשה – הרי זה תנאי. מעשה קודם לתנאי – אינו תנאי".

ולפי זה נוכל לתרץ קושיא חזקה שהקשו המפרשים על הרמב"ם. שהרמב"ם בהלכות אישות (פ"ו, ה"ג, ה"ד) כתב:

כיצד, האומר לאשה אם תתני לי מאתיים זוז, הרי את מקודשת לי בדינר זה. ואם לא תתני לי, לא תהיי מקודשת, ואחר שהתנה תנאי זה נתן לה את הדינר – הרי התנאי קיים והרי היא מקודשת על תנאי וכו' אבל אם אמר לה הרי את מקודשת לי בדינר זה ונתן הדינר בידה, והשלים התנאי ואמר אם תתני לי מאתיים זוז תהיי מקודשת, ואם לא תתני לי לא תהיי מקודשת, הרי התנאי בטל מפני שהקדים המעשה ונתן בידה ואח"כ התנה ואעפ"י שהכל בתוך כדי דבור הרי זו מקודשת מיד, ואינה צריכה ליתן לו כלום".

וכן כתב בפיהמ"ש לב"מ שם.

כלומר, לדעת הרמב"ם ההלכה שצריך תנאי קודם למעשה, אין פירושה אופן ניסוח התנאי, אלא פירושה הקדמת אמירת התנאי למעשה החלות. ואילו שאר המפרשים (ראב"ד, תוס', רמב"ן ורשב"א) פירשו, שכונת הגמרא רק לסגנון דבריו, וכ"כ רש"י בסוגיא: "בעינן כי התם (ב"ג וב"ר) תנאי שתלו בו המעשה, הוזכר קודם המעשה. אם יעברו, זה התנאי. ונתתם להם, זה המעשה. הכא נמי בעינן דנימא: אם תחזירי – יהא גט".

הקשה הלח"מ על הרמב"ם, לשיטתו בביאור המושג תנאי קודם למעשה, כיצד מתרץ רבא את התוספתא שהתנאי בטל לפי שלא קדם למעשה, וכי מנין לרבא שבתוספתא מדובר על מקרה שמסר הגט קודם לעשיית התנאי, ואולי מדובר שהקדים את התנאי למסירת הגט? וכתב הלח"מ שצ"ע. ואילו לרש"י מובנים דברי רבא שהרי כך מוכח מסגנון התוספתא הרי זה גיטיך ע"מ שתחזירי לי את הנייר.

ולדברינו אפשר לתרץ שגם הרמב"ם מודה שמה שהזכיר רבא תנאי קודם למעשה, כדי לתרץ את התוספתא, כונתו כפירוש רש"י בסוגיין, כלומר, שבסגנון דבריו צריך להקדים תנאי למעשה, ולמד כן רבא מבני גד ובני ראובן, אלא שאין דברי רבא זהים לדברי המשנה בב"מ. שבמשנה החסרון אינו בסגנון אלא במציאות (הקדמת התנאי למעשה), ואם כן יש שני סוגים של "תנאי קודם למעשה", אחד המפורש במשנה בב"מ, ואחד שמחדש רבא מדעתו מתוך ההשוואה לבני גד ובני ראובן, כדי לתרץ את התוספתא.

ולפי פירוש זה יובן יפה סגנון הגמרא. שהרי אביי אומר: "הא מני ר'מ היא". ואילו רבא אינו אומר "ר'מ היא" או "מתניתין היא" אלא אומר כמחדש מדעתו: "מכדי כל תנאי מהיכא ילפינן וכו'", וקשה, הלא תנאי קודם למעשה מפורש במשנה!

ולדברינו פשוט, שרבא אינו מכיין לדברי המשנה, אלא לסוג חדש של תנאי קודם למעשה בסגנון. (ולא יכל לפרש את התוספתא ע"פ החיסרון המוזכר במשנת ב"מ, בגלל קושית הלח"מ שהובאה לעיל).

ואם כן, הרמב"ם דחה את חידושו של רבא שנאמר כדי לתרץ את התוספתא, כפי שדחה את חידושו של רב אדא, וכל זאת בגלל תירוצו של רב אשי לתוספתא המתאים לפסק ההלכה, שכל האומר ע"מ כאומר מעכשיו, וא"כ אין צורך בכל התירוצים הקודמים. ומה שהביא הרמב"ם במשפטי התנאים שיהיה תנאי קודם למעשה, אינו מדברי רבא (שקודם בסגנון דיבורו) אלא מדברי המשנה בב"מ, ולפי פירושו, (כלומר, שהתנאי קודם למעשה בפועל), וניתרצו הקושיות.

Greetings from
Paul Kreditor & Alan Nevis
England